

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ
1954

ΕΤΕΛΕΤΗΣ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Τ' αὐτοκίνητα μᾶς εἶχαν μεταφέρει ἀπ' τὴν κεντρικὴ πλατεία ὀχτῶ χιλιόμετρα μακρὰ ἀπ' τὸ νησί, στὸν ξεμοναχιασμένο τόπο ποῦ ὁ ἴδιος ὁ Ψυχάρης εἶχε διαλέξει γιὰ τὸν τάφο του. Τὸ μνήμα ποῦχε σκαλίσει ὁ Δημητριάδης δέχεται, ἀδιάκοπα, μέρα-νύχτα, τ' ἀφρισμένα χάρδια τῆς γαλανῆς θάλασσας. Ἀπὸ πεντελικὸ μάρμαρο φτιαγμένη, ἡ στήλη του ὑψώνεται περήφανα μέσ' στὸν ἀέρα. Πάνω της, μέσα σὲ «μενταγιὸν» σμιλευμένη ἢ προτομὴ τοῦ Ψυχάρη, κοιτάζει «προφίλ» τὴν ἀγαπημένη του πατρίδα. Βαρειά, ἢ πλάκα, στολισμένη μ' ἓνα κλάδο δάφνης «στυλιζέ» σκεπάζει τὸ νεκρὸ, ποῦ ἀντικρῦζει τὴν Ἐρυθραία. Κατάλευκο τὸ μνήμα, μέσα σ' ὄνειρεμένο περιβάλλον, στέκει βράχος ἀτράνταχτος, ὅπως ὁ βράχος τοῦ Νικητῆ ποῦ ἔσπασε τὶς ἀλυσσίδες, τοῦ Νικητῆ ποῦ βροντοφώνησε στὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδας πῶς «ἓνας λαὸς ὑψώνεται μονάχα ἅμα δεῖξει πῶς δὲ φοβᾶται τὴν ἀλήθεια». Ἐκεῖ, ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, τὸ Βροντάδο, κοιμᾶται ὁ Γιάννης Ψυχάρης.

Ὁ εὐλαβικὸς προσκυνητὴς διαβάζει στὴ στήλη, μὲ χρυσᾶ γράμματα σκαλισμένα, τοῦτα τὰ λόγια ἀπ' τὸν ἴδιο γραμμένα: «Ψυχάρης: γεννημένος στίς 3/15 τοῦ Μάη 1854 — πεθαμμένος στίς 29 τοῦ Σεπτέβρη 1929». Δεξιὰ ἢ φράση: «Ἐδῶ μέσα ζεῖ πάντα μαζί σας ὁ φίλος σας ὁ Ψυχάρης» —

κι ἀριστερὰ τὸ βροντοφώνημα τοῦ μεγάλου ἔθνικιστῆ: «Ἀντίκρυ μου κοιτάζω τὴν Ἄσια ὡς ποῦ νὰ πᾶμε μιὰ μέρα καὶ στὴν Πόλη».

* * *

Αὐτοῦ—ὅπως σὸ μνήμα του ὁ Σατωμφριὰν σὸ Σαιν-Μαλό — μέσα σὸ γοητευτικὸ ἀγκάλιασμα τῆς φύσης, νανουρισμένος ἀπ' τὸ γαλανὸ κύμα, σὲ χῶμα ἑλληνικὸ, στῆς πατρίδας του τὸ χῶμα, ὁ Μεγάλος Ἀγωνιστῆς, γαλήνιος πιά, ἀναπαύεται γιὰ πάντα... Ἔτσι, ὅπως εἶπε, τότε, στίς 15 τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1932, ὁ Νικόλαος ὁ Ποριώτης:

Ἐγὼ ποῦ κοίτουμαι ἐδῶ καὶ Ψυχάρης λογιέμαι, παιδί μου, γιὰ τὴ γλυκειὰ τὴ λαλιά σου χρόνια τὴ μάχη κρατοῦσα. Τὴ λευτεριά τῆς ψυχῆς νὰ σοῦ δώσω πολέμησα, νάχεις πάντα τὴν ἀδολὴ ἀλήθεια καὶ στὴν καρδιά καὶ στὰ χεῖλη. Στ' ἅγια τὰ χῶματα ἐδῶ, ποῦ γυρνοῦν οἱ σκιές τῶν προγόνων τὴν αἰώνια λάτρεψα Ἑλλάδα, μὲ νέα ζωὴ φτερωμένη κ' ἔψαλα ἐγὼ τὴν Ἀγάπη καὶ φλόγωσα γιὰ τὴν Ἀγάπη, γιὰ κάθε ὠραῖο καὶ μεγάλο, καὶ πρῶτα γιὰ τὴν Πατρίδα. Ἐδῶ ποῦ ἀνθίζει ἢ μυρτιά τὸ κορμί μου ἀναπαύεται ἐγὼ ὅμως ζῶ καὶ μιλῶ στὰ Ἡλύσια, μὲ τοὺς ἀρχαίους ὁ νέος.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Τ Ο Μ Ν Η Μ Ο Σ Υ Ν Ο Τ Ο Υ 1 9 3 8

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν φετεινῶν ἐκατόχρονων τοῦ Ψυχάρη θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ φέρω σ' εὐρύτερη δημοσιότητα τὸ γεγονός τοῦ Μνημοσύνου ποῦ ὀργάνωσα τὸ 1938 ὡς Νομάρχης Χίου ἀπάνω στὸν τάφο του γιὰ νὰ γιορτάσω τὰ πενήντα χρόνια τοῦ «Ταξιδιοῦ» του. Ἦταν ἓνας παγχιακὸς συναγεμῶς. Παροῦσες ὅλες οἱ πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ ὠραίου νησιοῦ, παρόντα τὰ μαθητικὰ νειῶτα, παρῶν ὁ χιώτης καθηγητῆς καὶ ἀκαδημαϊκὸς κ. Κ. Ἀμαντος. Ὁ τάφος τοῦ Διδασκάλου σὸ δραματικὸ του ξέγναντο ἀπάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου, λίγο ψηλότερα ἀπὸ ἓναν ἄλλον ἱερὸ τόπο—τὴ Δασκαλόπετρα τοῦ Ὁμήρου,—εἶχε σκεπαστῆ μὲ στέφανα καὶ λουλούδια. Μίλησαν οἱ καταθέτες τῶν στεφάνων, μίλησα κι' ἐγὼ. Τὸ χαρακτηριστικώτερο ὅμως σημεῖο τοῦ Μνημοσύνου ἦταν ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος. Σὰς ἀντιγράφω ἀπὸ χιώτικη ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς: «Ὁ κ. Νομάρχης εἶχε τὴν ἔμπνευση νὰ προσθέσῃ σὸ πρόγραμμα τῆς ἐπιβλητικῆς τελετῆς καὶ τὶς μοιρολογίτρες ποῦ ἐπικαλεῖται σὸ ἐπιτύμβιό του ὁ χιώτης συγγραφέας. Ἡ Κοκκονιώ ἢ Τσοῦργιανη καὶ ἡ Εἰρήνη Καραμπουρνιώτη μὲ τὴ ρωμέϊκή μας γλῶσσα

ποῦ ἀγάπησε καὶ δούλεψε ὅσο κανένας ἄλλος Ἕλληνας ὁ Ψυχάρης ὀλοκλήρωσαν τὴν ἐπιθυμία τοῦ Ποιητῆ. Μὲ τ' ἀκόλουθα αὐτοσχέδια τετράστιχα ἐμοιρολόγησαν τὸν συγγραφέα «κάτω ἀπ' τοῦ ἡλίου μας τὸ φῶς, στὴν καλωσύνη τῆς Πατρίδας» καὶ ἀναγάλιασαν τὴ ρωμέϊκή του καρδιά:

«Κρίμα τὸ πολυέλαιο νὰ πέση, νὰ ραῖση,
κρίμα νὰ καὶ σὸ Δάσκαλο ν' ἀδικοθανάτηση.

Σὰ θές, Νομάρχη, νὰ μὲ δῆς καὶ νὰ μὲ κουβεντιάσης,
πάρε λιβάνι καὶ κερί κι' ἔλα νὰ μὲ θυμιάσης.

Ἐλάτε—προσφυγοῦλες μου, σηκώσετε τὴν πλάκα,
μαζέψετε τὰ κόκκαλα καὶ χῦστε μαῦρα δάκρυα.»

Λυποῦμαι ποῦ κᾶηκε τὸ ἀρχεῖο μου καὶ δὲν ἔχω πειὰ τὴ φωτογραφία ἀπὸ τὶς δυὸ γρηῆς μοιρολογίτρες. Ἦταν ἓνα καταπληκτικὸ ψυχογράφημα—σχεδὸν σὰν πίνακας φλαμανδικὸς — κι' ἓνα πρωτότυπο ντοκουμέντο γιὰ μιὰ ἱστορία τοῦ Ψυχάρη. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ τώρα νὰ παραθέσω τὸ σύντομο λόγο μου:

«Στὸ μνήμα τοῦ Διδασκάλου μας κατὰ θέτω τὴ δάφνη τῆς Ἑλλάδος. Σήμερα παρὰ ποτε καταλαβαίνομε τί τοῦ ὀφείλομε.

Τὸ βιβλίο του πὸ συμπληρώνει ἐφέτος πενήντα χρόνια ζωῆς εἶναι τὸ ἐλληνικώτερο βιβλίο αὐτῶν τῶν πενήντα χρόνων. Τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη ἐδημιούργησε ἤδη ἱστορία, ἀλλὰ συνεχίζει τὴν πορεία του μέσα στὴ ζωὴ. Ὁ ρόλος του δὲν τελείωσε καὶ δὲ μπορεῖ νὰ γραφῆ ἀπὸ τώρα ἢ τελειωτικὴ κριτικὴ του. Ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ καὶ χωρὶς τὸν ἄνθρωπο πὸ τὸ ἔγραψε. Αὐτὸς ἀναπαύεται, ἐκεῖνο ὄχι. Ἀκόμα κι' ἂν αὔριο ξεπεραστῆ, πάλι δὲ θὰ χάσει τὴ σημασία του. Τὰ κλασσικὰ βιβλία εἶναι γραμμένα γιὰ ὄλες τὶς ἐποχές, μόνον πὸ κάθε ἐποχὴ πρέπει νὰ τὰ διαβάσῃ με τὸ πνεῦμα της. Ὑπάρχουν μέσα ἐκεῖ ὑποθήκες πὸ ἰσχύουν γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Κι' ἐγὼ ἰσχυρίζομαι ἴσα-ἴσα ὅτι τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη δὲν ἔχει ἀκόμα καλὰ διαβαστῆ. Τώρα θ' ἀρχίσει νὰ διαβάσεται.

Τί σημαίνει ἂν σήμερα, ἂν αὔριο ἢ γλῶσσα μεταβληθῆ! Ἡ μεταβολὴ δὲν εἶναι θάνατος. «Οἱ γλῶσσες πὸ δὲν ἀλλάζουν—εἶπε μόνος του—εἶναι οἱ ξεχασμένες γλῶσσες πὸ κανεὶς πειὰ δὲ μιλά». Αὐτὸς πὸ εἶπε τέτοιο λόγο γιὰ τὴ θεωρία τῶν ἄλλων, πῶς δὲ θὰ τὸν ἔλεγε κάποτε — ἂν ἦταν ἀνάγκη νὰ τὸν πῆ—καὶ γιὰ τὴ δική του θεωρία;

Κρίνοντας τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη ὁ Παλαμᾶς παρατηρεῖ ὅτι «ἡ ἐπιστήμη δὲν τραβάει μπροστὰ παρὰ πατῶντας κάποτε καὶ στοὺς νεκροὺς τῶν ἰδίων της γνωμῶν». Ὁ Ψυχάρης πὸ ἔκανε με τόση παλληκαριά τὸν ἀγῶνα, θὰ ἔκανε καὶ τὴ θυσία με τὴν ἴδια παλληκαριά. Μήπως στὴ διαθήκη του δὲ συμβουλεύει: «Μάθετε νὰ εἶστε παλληκάρια. Με τὴν παλληκαριά ἀγοράζεται ἡ τιμὴ»;

Ἀλλὰ τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα βιβλίο γλωσσολογίας καὶ οὔτε κἂν στενὰ λογοτεχνικό. Τὸ «Ταξίδι» εἶναι ἓνα κήρυγμα ἐθνικό. «Δοκίμασα — γράφει ὁ ἴδιος στὴ Διαθήκη του—νὰ συνφέρω ἓνα λαὸ στὴ ζωὴ». Τὸ ἔργο του ἦταν ἔργο νεκραναστάσεως.

Ἐγὼ πὸ ποτὲ δὲ με τράβηξε ἡ συζήτηση γιὰ τὴ γλῶσσα (γεννήθηκα δημοτικιστῆς ὅπως γεννήθηκα Ἕλληνας) θαυμάζω

τὸ βιβλίο αὐτὸ προπάντων γιὰ τὴ σκέψη του καὶ γιὰ τὸ αἶσθημά του. Τὸ θαυμάζω γιὰ τὸ ἐθνικὸ πάθος του.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀκατάλυτη ἀξία τοῦ Ψυχάρη: ὅτι ἔβαλε μιά καινούργια δύναμη—τὸ δημοτικισμό—στὴν ὑπηρεσία μιᾶς αἰώνιας δυνάμεως, τοῦ ἔθνους. Σεβάστηκε κι' ἀγάπησε τὰ ἰδανικά τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τὰ ὑπηρέτησε με τὴ μεγαλοφυΐα του. «Τί ζητᾶμε; ρωτᾶ στὸ «Ταξίδι». Τὸ καλὸ. Τί πολεμοῦμε; Νὰ προκόψῃ, νὰ μεγαλώσῃ τὸ ἔθνος». «Βαθειὰ τ' ἀγαπῶ—ἔγραφε—τὰ ἐλληνικά πράγματα καὶ ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔχει ὑπερέτη πειὸ πολὺ ἀφοσιωμένο ἀπὸ μένα στὰ συμφέροντά της».

Νὰ γιὰ τὴν ὁ Ψυχάρης εἶναι ἓνας πνευματικὸς ἥρωας, μιά ἐθνικὴ προσωπικότης. Καὶ νὰ γιὰ τὴν πρέπει νὰ τὸν ξαναδιαβάσομε σήμερα, νὰ ξαναπιοῦμε ἀπευθείας ἀπ' τὴν πηγὴ. Γιατὶ εἶναι καθαρὴ καὶ γιὰ τὴν εἶναι ἐλληνικὴ. Οἱ ψυχαραιστῆς τῆς παρακμῆς τὴν ἐθόλωσαν. Σήμερα πὸ ἀναστηλώνονται οἱ ἐλληνικὲς ἀξίες ἀναστηλώνεται καὶ ἡ ἀξία τοῦ Ψυχάρη. Τὸ μνημόσυνο του εἶναι ἀναγνώριση καὶ καθιέρωση.

Τρεῖς ἐλληνικὲς γενεὲς ἀντιπροσωπεύονται ἐδῶ, γύρω ἀπὸ τὸ μνήμα του: Ἡ γενεὰ πὸν περνᾶ καὶ φεύγει μαζύ του, ἡ γενεὰ πὸν μεσουρανεῖ καὶ ἡ γενεὰ πὸν ἀνατέλλει. Καὶ οἱ τρεῖς στεφανώνουν τὴ δόξα του. Μπορῶ νὰ κραυγᾶσω: — Ψυχάρη, ἐνίκησες!»

Αὐτὴ ἡ τελευταία «κραυγὴ» εἶχε τηλεγραφηθῆ στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες καὶ ξεσήκωσε τὸ μένος τῶν ἀδιάλλακτων ἀντιψυχαραιστῶν. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔκαμαν διάβημα στὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐσωτερικῶν νὰ με πάψῃ. Δὲν μ' ἔπαψαν. Δυὸ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν με εἶχαν ἐν τῷ μεταξὺ καλύψῃ: ἡ «Βραδυνὴ» με ἐγκωμιαστικὸ ἀρθρίδιο καὶ τὸ «Ἔθνος» με κύριο ἀρθρο. Τὸ «Ἔθνος» φιλοσοφοῦσε: Πόσο ἔχουν ἀλλάξῃ μέσα σὲ λίγα χρόνια τὰ πράγματα! Ἄλλοτε γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἐχύνονταν αἷμα στοὺς δρόμους. Τώρα ἓνας Νομάρχης τοῦ Κράτους τολμᾶ νὰ διακηρύττῃ ἐπισήμως τὴ νίκη τοῦ δημοτικισμοῦ.

ΘΕΜ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ - ΝΟΒΑΣ

Ὁ Γιάννης Ψυχάρης γεννήθηκε, — Χιώτης ὁ πατέρας του, — στὴν Ὀδησσὸ τὸ 1854.—

Πέθανε στὸ Παρίσι, στίς 29 Σεπτεμβρίου 1929. — Ἀναπαύεται στὴ Χίο

ἀπὸ τίς 15 Σεπτεμβρίου 1932.

